

УДК 658.5

О. М. Горбачова,
к. е. н, доцент, Національний авіаційний університет, м. Київ
Д. С. Бондаренко,
здобувач, Національний авіаційний університет, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ЗА СТАДІЯМИ ЇХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ

O. Gorbachova,
Ph.D in Economics of National Aviation University, Kiev
D. Bondarenko,
postgraduate student of National Aviation University, Kiev

THEORETICAL BASES MANAGEMENT ORGANIZATIONS OF THE LIFE CYCLE STAGES

У статті розглянуто основні теоретичні моделі управління організаціями за стадіями їх життєвого циклу. Розглянуто різноманіття теоретичних уявлень про життєвому циклі організації, виділено їх основні риси, проведена їх систематизація.

In this article are considered osnovyne theoretical case organizations frames on the stages of their life cycle. The variety of theoretical pictures is considered of life cycle of organization, their basic lines are selected, their systematization is conducted.

Ключові слова: життєвий цикл, організація, управління, стадії.
Key words: life cycle, organization, management, stages.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Концепція життєвого циклу організації (ЖЦО) активно використовується в теорії менеджменту вже більше 50 років. За допомогою цієї концепції можна отримати пояснення причин організаційних змін і джерел зростання сучасних організацій.

В останні 10 років актуальність створення єдиного підходу до методології дослідження і створення узагальненої моделі ЖЦО різко зросла, про що свідчить велика кількість публікацій у зарубіжних наукових журналах з менеджменту і бізнесу. Основна причина сплеску інтересу до проблематики ЖЦО пов'язана з тим, що в умовах глобалізації ринків і зростання конкуренції необхідне глибоке осмислення двигунів організаційного розвитку та причин виживання або занепаду сучасної організації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До теперішнього часу вчені розробили і представили більше двадцяти моделей ЖЦО як теоретичних, так і емпіричних, проте, між дослідниками немає єдиної думки щодо механізму переходу організації з однієї стадії на іншу. Така різноманітність моделей обумовлена великою кількістю підходів до концепції ЖЦО.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є проведення систематизації накопичених знань щодо виявлення причин у різноманітності підходів до ЖЦО.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз наявних теоретичних уявлень про життєвий цикл організації дозволяє авторо-

вові систематизувати ці підходи за критеріями їх узагальнення.

До першої групи підходів слід віднести узагальнюючі підходи до ЖЦО (теоретичні і емпіричні), а до другої групи — більш вузькі підходи до ЖЦО (еволюційний і революційний підхід, стратегічний, екологічний та ін).

Нині можна чітко виділити два основних підходи у дослідженні життєвих циклів організацій. Перший підхід носить виключно емпіричний характер і включає в себе дослідження із застосуванням кількісних методів, вивчення конкретних кейсів або лонгитюдні дослідження. У більшості ці дослідження відрізняються одне від одного об'єктами вивчення або типами організацій. Другий підхід, менш численний, передбачає застосування концепції ЖЦО з метою її інтеграції з іншими сферами досліджень організацій та менеджменту. У даному випадку концепція життєвого циклу використовується для пояснення змін того чи іншого явища у міру становлення і розвитку організації.

У свою чергу можна також виділити дедуктивні підходи до ЖЦО: еволюційний і революційний підходи, стратегічний, ресурсний підхід, заснований на знаннях, екологічний, ситуаційний підходи. Далі розглянемо ці підходи докладніше.

На розвиток концепції ЖЦО впливали становлення і розвиток еволюційної теорії економічних змін та роботи Р. Нельсона і С. Уінтера (1990 р.), які сьогодні визнані класиками цього напрямку. Згідно з еволюційним підходом, механізм змін в організації пов'язаний з мінливістю, успадкуванням і відбором [5].

Еволюційний підхід фокусується на змінах організації у часі, характеристиках організації на різних етапах розвитку. З точки зору еволюційного підходу, необхідною умовою розвитку є різноманітність (одноманітність виключає еволюцію). Реалізація економічних ідей стосовно економіки означає, зокрема, що організації в будь-який період часу володіють різноманітними потенційними можливостями, процедурами і правилами прийняття рішень, які визначають їх дії залежно від зовнішніх умов. Однак при розробці еволюційних підходів принцип системності не реалізується повною мірою.

Революційний підхід передбачає перехід організації в інший якісний стан за допомогою революційних перетворень у внутрішньому середовищі, спрямованих на подолання кризових точок. Рекомендується поєднувати еволюційний і революційний підходи до аналізу ЖЦО. В рамках концепції ЖЦО пропонуються як ево-

люційне трактування розвитку фірми, так і наявність революційних етапів, які характеризують кризовий стан фірми і через подолання яких можливий перехід на наступну стадію розвитку.

Стратегічний підхід до ЖЦО — своєрідне протиставлення еволюційного підходу до вивчення реальних мотивів і механізмів поведінки фірми і ринкової економіки. Прихильники стратегічного підходу вважають, що фірми не тільки підкоряються домінуючим економічним відносинам, але і прагнуть самі їх формувати. Основу фірми згідно з таким підходом становить стратегія. Чинники стратегічної поведінки фірми (ціна, якість і кількість товару, що випускається, випуск цінних паперів тощо) змінюються не стільки під впливом зовнішнього середовища, скільки є результатом діяльності самої фірми.

У теорії стратегічного управління існує ще два окремих підходи: ресурсний підхід і підхід, заснований на знаннях (knowledge based view — KBV).

У першому варіанті ЖЦО може розглядатися як створення певних типів взаємовідносин із зовнішнім середовищем на різних стадіях розвитку фірми, що у свою чергу, може вести до подальшого розвитку фірми або до її смерті — у разі невдало побудованих відносин фірми і її зовнішнього середовища. Разом з тим рух організації за стадіями ЖЦО також залежить від наявності певних ресурсів або доступу до цих ресурсів. Оновлення та розвиток компетенцій і ресурсів є джерелом конкурентної переваги та умовою розвитку організації. Підхід, заснований на знаннях — подальший розвиток ресурсного підходу. Організація — це вже організм, який здатний навчатися, реалізовувати і розкривати свій потенціал у процесі навчання. На кожному новому етапі ресурси фірми використовуються на більш високому рівні.

У цілому стратегічний підхід має прикладний характер і дає конкретні рекомендації щодо стратегій функціонування фірми на різних стадіях життєвого циклу з урахуванням ключових компетенцій і наявності певного набору ресурсів і знань, необхідних для реалізації стратегій.

У рамках екологічного підходу розвиток фірми пояснюється впливом зовнішніх сил, що знаходяться поза контролем топ-менеджерів, і тому фірма представляється як пасивна структура економіки як об'єкт впливу зовнішнього середовища, за яким визнається лише можливість реагування на ті чи інші події, напри-

лад, у вигляді мінливих технологій або контрактних відносин, пануючих в галузі.

Ситуаційний підхід до ЖЦО передбачає використання різних моделей управління залежно від ситуації, в якій у конкретний момент часу знаходиться фірма. Традиційний варіант спирається на системну парадигму, в рамках якої фірма розглядається як відкрита система. Ситуаційний підхід демонструє важливість зміни бізнес-моделей на різних стадіях ЖЦО.

Дедуктивні підходи до життєвого циклу організації більш вузькі і розглядають розвиток організації під певним кутом. Вивчивши детальніше ці підходи, можна зробити висновок, що в кожному підході є своє уявлення про організацію і власні механізми переходу організації (фірми) на наступну стадію життєвого циклу. На думку автора, наявне розмаїття моделей ЖЦО пояснюється саме наявністю різних підходів до концепції ЖЦО.

У різних дисциплінарних напрямках теорії управління вченими даються різні визначення поняття "життєвий цикл", але в будь-якому випадку виділяються наступні суттєві властивості (рис. 1):

- протяжність у часі;
- наявність декілька послідовних і взаємопов'язаних стадій (фаз).

Перехід від однієї стадії до іншої характеризується кількісними та якісними змінами. Число стадій вказується різне: від 4 до 8 і більше.

Фази життєвого циклу системи мають різну тривалість: "народження" і "становлення" є відносно короткими фазами, більш довгою є фаза "зростання", найбільш тривала у часі — фаза "зрілості", заради якої власне і створюється система. Тривалість фази "спад" може значною мірою коливатися. Істотною своєрідністю можуть відізнатися і форми кривої життєвого циклу не лише для різних систем, але і для системи одного виду в залежності від зовнішніх і внутрішніх факторів.

Згідно з концепцією стадійності розвитку організації жодна фірма (підприємство) не може дуже довго залишатися в одному і тому ж стані, а завжди проходить декілька етапів свого розвитку, кожен з яких змінюється наступним, але часто непросто, а з переживанням труднощів, протиріч. Вчені називають такі стадії життєвого циклу, як народження, дитинство, юність, зрілість, старіння, відродження.

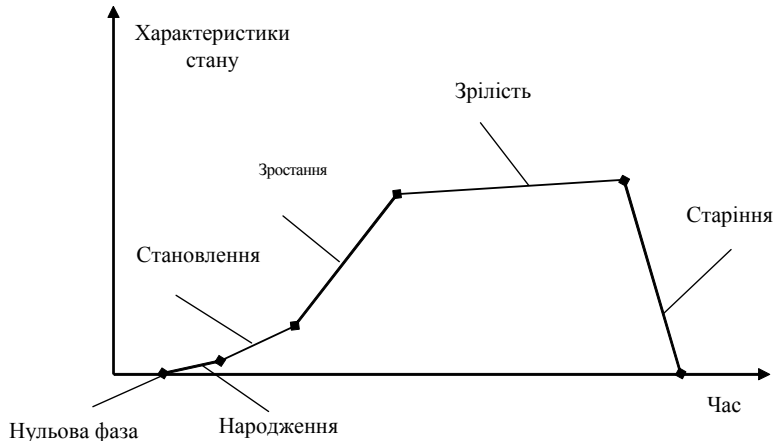

Рис. 1. Крива життєвого циклу соціально-економічної системи

Але в будь-якому випадку йдеться про різні ступені життєстійкості організації [4, с. 7—8].

Слід враховувати, що різні види циклів можуть накладатися один на одне, специфікуючи параметри досліджуваного циклу (утворюючи синергетичні сплески або, навпаки, деструктивні порушення). Крім того, до названих можна додати циклічність системи, обумовлену, наприклад, різними вимогами зовнішнього середовища [1, с. 49].

Так відбувається щодо річної фінансової звітності, коли підприємства прагнуть досягти більш якісних вартісних показників і відобразити їх у звітності. Але цикл, позбавлений взаємозв'язку змін, що відбуваються в ресурсах з породженими змінами тотожної природи (вартісної), скоріше слід вважати непрямим.

Важливо враховувати, що фаза спаду, вмирання системи характеризується переважанням пасивної частини ресурсів над активною і це явище починає носити систематичний, регулярний, постійний характер (саме тому важливий своєчасний моніторинг і критерії показників системи).

Ступінь адаптивності системи підвищується з її зростанням і диверсифікованістю. Наприклад, така організаційна форма, як об'єднання комплексів аеропортів й авіаційних підприємств — перевізників, дозволяють згладити багато циклічних коливань, які можливі при роздільному функціонуванні учасників: оборотність капіталу, переорієнтація коштів з виробництв, які перебувають у фазі занепаду або смерті, в зростаючі сегменти, долання сезонності і т. ін.

Незважаючи на наявність безлічі фаз, сутність життєвого циклу системи виражається трьома основними фазами-векторами:

— розвиток, підготовка до певного виду існування (діяльності) системи;

— діяльність системи; деградація, скорочення діяльності з подальшою ліквідацією системи або відтворення системи, новий розвиток для іншої діяльності.

Таким чином, життєвий цикл системи — це безліч її закономірних змін у часі (фаз) від моменту виникнення (появи) системи до моменту її зникнення (уходу).

Загальними параметрами життєвого циклу систем є: момент появи і уходу системи, загальна тривалість, тривалість кожної фази, порядок чергування фаз, вид фаз і фазних змін, показники, що характеризують стан системи в кожній фазі.

Носієм циклу безпосередньо є та система, системоутворюючим чинником якої є продукція циклу. Правильна співвіднесеність циклу і системи-носія — один з найважливіших принципів аналізу і проектування складних систем і комплексів.

Наприклад, носієм проектного циклу об'єкта є проектна система, яка безпосередньо здійснює проектування об'єкта (як проєктувальна система). Носієм "життєвий цикл" будь-якого матеріального або ідеального об'єкта, створюваного людиною, є система, що поєднує в собі проектну, виробничу та експлуатаційну або споживчу системи.

Цикли визначають тимчасовий ритм, циклічність (хрономіку) функціонування систем-носіїв: проектні цикли — тимчасовий ритм функціонування відповідних проектних систем (проектних організацій), виробничі цикли — тимчасовий ритм функціонування відповідних виробничих систем (виробничих організацій), життєві цикли об'єктів техніки — тимчасовий ритм (хрономіку) функціонування відповідних техніко-технологічних систем [6, с. 41].

Процеси зміни, розвитку об'єкта (предмета) циклу є одночасно процесами становлення, формування і реалізації відповідної системної ефективності. Одночасно ці процеси відображають трансформацію мети (М) розвитку організації і результат:

$$M \rightarrow Re \leftrightarrow RP \rightarrow RRe \quad (1),$$

де Re — потенційна ефективність,

RP — прогнозована ефективність;

RRe — реальна ефективність.

Таким чином, фактор часу знаходить своє вираження у своєчасності рішень щодо стратегії розвитку організації.

У цілому життєвий цикл відображає динаміку змін кількісних характеристик життєдіяльності системи, що належить до певного

класу, роду і виду, то життєвий цикл системи відображає в динаміці його якісні зміни за допомогою кількісних показників стану системи. Наприклад, для виробу підприємства це можуть бути показники технічних характеристик: потужність, продуктивність, фізичний знос. Для працівника підприємства це можуть бути показники його професійної діяльності, наприклад, продуктивність праці, кількість помилок, рівень складності розв'язуваних завдань.

Урахування і накопичення даних по життєвому циклу дозволяє вирішувати такі завдання.

Моніторинг життєвого циклу екземпляра з фіксацією показників за кожною фазою для оперативного вирішення поточних завдань і проблем. Наприклад, керівник, маючи докладну інформацію про те, як співробітник проявляв себе на фазі "молодість", під час навчання у вузі: з яких предметів він був успішний, як виявляв себе в соціальному середовищі, які мав інтереси, може прийняти правильне рішення про використання їх в організації. В іншому випадку буде втрачено час на "розпізнавання" людини в процесі його роботи у цій організації. Цілоком можливо, що неправильне позиціонування співробітника на посаду через відсутність достовірної інформації призведе до недовикористання, а то і втрати цінного для організації ресурсу.

Моніторинг життєвого циклу екземпляра з фіксацією показників за кожною фазою, для того щоб у майбутньому при виникненні проблем функціонування цього екземпляра можна було провести аналіз причин їх виникнення. Наприклад, це може бути вироб відповідального призначення, для якого в разі втрати його працездатності необхідно швидке її відновлення.

Аналіз масиву даних за життєвими циклами безлічі екземплярів різними математичними і програмними засобами, наприклад засобами Data Mining для пошуку нових знань про системи. Нові знання про пануючі системи, отримані за допомогою аналізу масиву даних екземплярів цієї системи, у вигляді класифікаторів, закономірностей, залежностей необхідні для вдосконалення і розвитку пануючої системи, проектування та освоєння перспективної системи.

Побудова і аналіз еволюційного циклу систем (філогенезу систем) дають загальну картину еволюції, дозволяють менеджерам-аналітикам організації спрогнозувати перспективу розвитку систем цього класу, оцінити місце своєї системи, наприклад продукту або техно-

логії його виробництва і систем організацій-конкуренції в циклі філогенезу (еволюційного розвитку).

Побудова і аналіз життєвих циклів панівної і перспективної систем (онтогенез виду) дають змогу спрогнозувати перспективи економічного (ринкового) життя системи, що належить цій організації, наприклад продукту, що нею випускається; оцінити з економічної точки зору необхідність переходу до нової системи, наприклад, продукту нового покоління; визначити точку переходу і спланувати у зв'язку із цим інноваційну діяльність організації.

Побудова і аналіз життєвого циклу системи надають можливість індивідуальної настройки під потреби конкретного клієнта, що сприяє реалізації концепції CRM (Customer Relationship Management System — система керування взаємодією з клієнтами); дозволяють детально організувати систему управління якістю на основі безперервного інтегрованого інформаційного документування, що відображає дані про саму систему, а також пов'язаних з нею процесів і зовнішнього середовища — ідеологія CALS (Continuous Acquisition and Life-Cycle Support — постійна інформаційна підтримка життєвого циклу продукту) [6, с. 84].

Велике значення теорія життєвих циклів систем має в управлінні різними сферами (галузями) організації. Так, при управлінні знаннями організації теорія життєвих циклів систем допомагає виділити необхідні для розвитку системи інформаційні метаморфози, а потім здійснити планову діяльність у забезпеченні цих метаморфоз даними, інформацією, теоретичними та практичними знаннями.

ВИСНОВКИ

Загальне значення практичного використання теорії життєвих циклів при управлінні організацією велике. В умовах економіки інформаційного типу забезпечення її виживаності та конкурентоспроможності неможливе без цілеспрямованого еволюційного розвитку організації і всіх її підсистем. Таким чином, теорія життєвих циклів надає можливість побачити динаміку організації, тобто не розглядати її як статичне утворення. Уявлення про динаміку організації дозволяє зробити висновок про своєчасність тих чи інших управлінських рішень щодо управління фінансовими ресурсами організації в тому числі.

Література:

1. Великая Е.Г. Синергетический подход к обоснованию стратегического развития

производственных систем в условиях кризиса // Е.Г. Великая // Аудит и финансовый анализ. — 2010. — № 1. — С. 47—51.

2. Городилов С.В. Проблемы и подходы к методическому обеспечению процесса формулирования стратегии на предприятии / С.В. Городилов // Менеджмент в России и за рубежом. — 2010. — № 5. — С. 32—34.

3. Казакова Н.А. Стратегический менеджмент / Н.А. Казакова. — М.: Инфра-М, 2013. — 239 с.

4. Клейнер Г. Предприятие как фактор институциональной стабильности. / Г. Клейнер // Проблемы теории и практики управления. — 2001. — № 3. — С. 5—11.

5. Нельсон Р.Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р.Р. Нельсон, С.Дж. Уинтер. — М.: Дело, 2002. — 536 с.

6. Субетто А.И. Методология и типология управления качеством создаваемых объектов / А. И. Субетто. — Л.: Нева, 1978. — 113 с.

7. Широкова Г. В. Управленческие стереотипы и жизненный цикл организации // Вестник С.-Пб.ГУ. — 2005. — Серия. Менеджмент. Вып. 2. — С. 42—54.

References:

1. Velikaya, E.G. (2010), "Synergistic approach to the justification of the strategic development of production systems in crisis", *Audit i finansoviy analiz*, vol. 1, pp. 41—45.

2. Gorodilov, S.V. (2010), "Problems and approaches for methodological support the process of formulating a strategy for the enterprise", *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, vol. 5, pp. 32—34.

3. Kazakova, N.A. (2013), *Strategicheskiiy menedzhment [Strategic management]*, Infra-M, Moskva, Russia.

4. Kleyner, G.E. (2001), "Enterprise as a factor of institutional stability", *Problemyi teorii i praktiki upravleniya*, vol. 3, pp. 5—11.

5. Nelson, R.R. and Uinter, S.Zh. (2001), *Development Theory of Economic Change [Evolyutcionnaya teoriya ekonomicheskikh izmeneniy]*, Delo, Moskva, Russia.

6. Subetto, A.I. (1978), *Metodologiya i tipologiya upravleniya kachestvom sozdavaemyih ob'ektov [Methodology and quality management typology created objects]*, Neva, Leningrad, Russia.

7. Shirokova, G.V. (2005), "Managerial stereotypes and life cycle organization", *Vestnik S-Pb.Gu*, vol. 2, pp. 42—54.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2014 р.